

Journalismin lähihistorian tutkimuksesta

LEKTIO JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA
30.8.2003

Yksi tieteellisen tutkimuksen tavanomaisimmista keskeisistä tuloksista on, että tutkittava kohde osoittautui tutkimuksessa monipuolisemmaksi, kuin etukäteen oli tiedetty tai luultu. Näin kävi tässäkin tutkimuksessa.

Tarkoituksena oli kirjoittaa kuuden suomalaisen joukkoviestimen (*Kansan Uutisten*, *Uuden Suomen*, *Yleisradion*, *Suomen Tietotoimiston*, *Helsingin Sanomien* ja *Tiedonantajan*) Moskovan-kirjeenvaihtajuuden historia vuosilta 1957–1975.

Keskeiseksi tulokseksi voidaan tiivistää: Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien aikanaan välittämä kuva Neuvostoliitosta on ollut monipuolisempi, kuin tähän mennessä on tiedetty. Osaltaan tähän vaikutti kirjeenvaihtajien hyvä rivien väleistä lukemisen ja rivien väleihin kirjoittamisen taito, mutta myös se, että osa heistä teki työtään Moskovan-kirjeenvaihtajien kultakauden 1962–1966 aikana, jolloin neuvostolehdistö kritisoi monia neuvostoyhteiskunnan epäkohtia.

Suomalaista Moskovan-kirjeenvaihtajuutta voi jaksottaa eri tavoin. Voidaan puhua esimerkiksi kolmesta kirjeenvaihtaja-aallosta sen mukaan, milloin joukkoviestinten ensimmäiset kirjeenvaihtajat aloittivat Moskovassa. Näitä ajanjaksoja nimitän (1) kirjeenvaihtajapioneerien (1957–1962), (2) kilpailun sähköistymisen (1965–66) ja (3) ETYK:in käänteen aalloiksi (1975).

Näiden lisäksi on erotettavissa lyhyempiä tai pidempiä omia jaksoja, kuten kirjeenvaihtajuuksien vakiintumisen kausi 1962–64 ja kausi Tšekkoslovakian miehityksen varjossa 1968–74. Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kultakaudeksi voidaan määritellä vuodet 1962–1966. Kausi alkoi ennakkosensuurin poistumisesta ja jatkui aina toisinajattelijaoikeudenkäyntien alkuun vuoteen 1966 asti. Tänä aikana Moskovan-kirjeenvaihtajien vapaus toimia länsimaisina, kriittisinä journalistina oli kaikkein suurin.

Miksi suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajuudet sitten alkoivat silloin kuin alkoivat? Nähdäkseni kirjeenvaihtajuuden kolmeen aaltoon oli kolme keskeistä syytä:

- (1) Neuvostoviranomaiset antoivat suomalaiselle joukkoviestimelle luvan kirjeenvaihtajan akkreditointiin (totalitarismin avautuminen).
- (2) Joukkoviestimellä oli halua ja riittävästi omia taloudellisia edellytyksiä kirjeenvaihtajan lähettämiseksi (ei-kommunistinen joukkoviestin) tai Neuvostoliitto tuki taloudellisesti kirjeenvaihtajuutta (kommunistinen joukkoviestin).
- 3) Suomalaisten joukkoviestinten välinen kilpailu.

• • •

Lähihistorian tai nykyhistorian tutkimuksella on paljon yhtymäkohtia journalismin kanssa. Voidaan jopa kysyä, onko lähihistorian tutkimus journalismia vai tiedettä. Toimittajat, kuten Moskovan-kirjeenvaihtajat, ovat olleet "historian etulinjassa". He ovat tehneet ensimmäisiä versioita yhteiskunnan tapahtumista. Lähihistorian tutkijat seuraavat toimittajien vanavedessä ja käyttävät työssään yleensä samoja lähteitä kuin journalistitkin: haastatteluja, journalistisia tuotoksia, historian tutkimuksia ja arkistojakin.

Esimerkiksi brittiläinen lähihistorian tutkija Timothy Garton Ash on pyrkinyt omissa töissään yhdistämään historioitsijan ja journalistin lähestymistapoja. Ash on lisännyt historian ja journalismin kylkeen vielä kirjallisuuden. Hänen mielestään lähihistorioitsija tekee työtään näiden kolmen viestintäkuulttuurin rajapyykissä. Ash on korostanut, että hyvällä journalismilla ja hyvällä historiantutkimuksella on paljon yhtymäkohtia: perusteellisuus, äärimmäisen tarkka tutkiminen, sofistikoitunut ja kriittinen lähteiden tarkastelutapa, ajan ja paikan hyvä tajuaaminen, kaikkien osapuolten syvä ymmärtäminen, loogiset argumentit sekä selkeä ja kirkas kirjoittaminen.

Väitän, että journalistin ja historiantutkijan työn suurimmat erot ovat työhön käytettävissä olevassa ajassa, tietojen keräämisen systemaattisuudessa sekä tietojen raportointiin varatussa tilassa. Journalisti joutuu elämään monin tavoin niukuudessa. Erot näkyvät esimerkiksi lähteiden käytössä. Pahimmillaan journalisti joutuu tekemään työtään vain yhden tai kahden lähteen varassa. Näitä journalistiseen työhön kohdistuvia rajoituksia ei ulkopuolisen ole aina helppoa ymmärtää. Tuomo Mörä onkin todennut, että "journalistisen organisaation tunteminen 'sisältäpäin' on välttämätöntä journalistisen prosessin ymmärtämiseksi". Itse en olisi aivan näin tiukkana. Sanoisin pikemminkin, että journalistisen työn tuntemus on hyödyksi.

• • •

Siinä missä arkiajattelu usein valitsee lähteensä sattumanvaraisesti ja valikoiden, tieteellinen tieto vaatii aina – tieteelliseksi tiedoksi tullakseen – järjestelmällistä tiedon hankintaa. Silti tiedekin tuottaa ani harvoin lopullisia totuuksia.

Historia, menneisyys, on niin laaja vyyhti erilaisia samanaikaisia tapahtumia, ettei sen täydellinen haltuun ottaminen ole mahdollista edes yhden sekunnin murto-osan ajalta. Todellisuudessa historiantutkimus on aina rajattua tulkintaa menneestä. Lähihistoriaa samoin kuin kaikkea muutakin tutkimusta kirjoitetaan jatkuvasti uudestaan. "Totuus" on liikkeessä. Tehdään korjauksia, tarkennuksia ja kenties uusia löytöjä.

Tulkinnat vaativat seurakseen riittäviä perusteluja, esimerkkejä ja kriittisyyttä. Tieteessä niin kuin journalismissakin tulkitsija käyttää apuna omaa elämäkokemustaan ja tietopääomaansa, tekee vertailuja muiden tekemiin tulkintoihin, kritisoi muita ja itseään.

Silläkin uhalla, että jotkut tulkinnat tulisivat myöhemmin osoitetuiksi vääriksi, on mielestäni tärkeää, että etenkin historiantutkimuksessa jokainen sukupolvi tekee menneestä omat tulkintansa.

Edellinen media- ja historiantutkijapolvi kartoitti ansiokkaasti traagisia sota- vuosia tai niitä edeltäneitä tapahtumia: esimerkkeinä Esko Salminen, Touko Perko, Heikki Luostarinen ja Alpo Rusi, vain muutamia mainitakseni. Esko Salminen oli lisäksi suomalaisen itsesensuuritutkimuksen rohkea edelläkävijä jo silloin, kun aihe oli vielä erittäin arka eli 1970-luvulla. Myöhemmin 1990-luvun alussa myös Timo Vihavainen ja Simopekka Nortamo olivat avaamassa uutta itsesensuuri- ja

suomettumiskeskustelun aaltoa. Unohtaa ei pidä myöskään Kimmo Rentolaa, jonka monet tutkimukset etenkin SKP:sta ja suojelupoliisista ovat olleet suomalaisen lähihistorian tutkimuksen ehdotonta kärkeä ja tämänkin tutkimuksen tärkeänä tukena.

Tähän asti monet suomettuneisuustulkinnat ovat olleet pitkälti asianosaisten tekemiä. Sen enempää ottamatta kantaa eri tutkimusten vinoutumiin, on todettava, että vasta viime vuosina on voinut sekä arkistolähteiden että haastattelujen avulla saada selville myös arkoja tietoja Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. Nähdäkseni uuden media- ja historian tutkijapolven tehtävänä on nyt vuorostaan käydä läpi sotien jälkeisiä vuosikymmeniä. Arkistojen avautumisen tahti määrää usein tutkimuksen vauhdin, nyt päästään jo kiinni vuoteen 1978.

• • •

Tieteelliseen tiedonmuodostukseen liittyy aina olennaisesti kritiikki. Se ei vielä riitä, että tutkija itse sanoo, että kyse on tieteellisestä uudesta tiedosta. Tarvitaan vielä tutkimusyhteisön hyväksyntä.

Tieteellisyysvaatimukset ovat kovia. Niitä ei saavuteta hetkessä. Tämän takia tutkimukset vievät usein monta vuotta. On arvioitu, että uuden tieteellisen näkemyksen läpivieminen vie usein vuosikymmeniä, jopa tutkijan eliniän.

Tutkimusyhteisössä voi olla erilaisia käsityksiä tutkimuksen tuloksista, metodeista tai lähteistä. Yhden tutkimusalan sisällä, kuten esimerkiksi joukkoviestintätutkimuksessa tai historian tutkimuksessa, tehdään tutkimuksia hyvin monenlaisista aiheista ja monenlaisin menetelmin ja teorioin. Tämän takia joskus jopa saman tutkimusalan tutkijoiden on ollut vaikea ymmärtää toisiaan.

Kun näin käy, olennaisinta mielestäni olisi oivaltaa, että hyvää tutkimusta voi tehdä monella tavalla. Sen sijaan vaarallista olisi, jos kaikki tutkimus pakotettaisiin yhteen muottiin. Yksi kysymys, yksi teoria, yksi metodi ja mieluiten yksi riittävän suuri valmis aineisto voi tuntua tehokkaalta tavalta tehdä tutkimusta, mutta tämänkaltainen lähestymistapa antaa helposti liian yksinkertaisen kuvan todellisuudesta. Todellisuus on useammin monta kuin yksi, etenkin ihmisyyshäilyjen todellisuus.

Mielestäni tutkijan vapautta ajatella ja tehdä omia valintoja ei saisi liiaksi kahlehtia. Tutkijalle olisi annettava mahdollisuus kokeilla tutkimuksen teon rajoja. On tietysti ymmärrettävää, että nykyaikaiset tehokkuusvaatimukset suosivat nopeita valmiiden kaavojen toistajia ja rankaisevat hitaita kypsyttelijöitä, eri tavalla tekijöitä, toisinajattajia ja löytöretkeilijöitä. Samalla kuitenkin tieteestä karsiutuvat monet uutta luovat ajatukset, kun mekaniikka jyrää humanismin.

• • •

Olen tässä tutkimuksessa tutkinut systemaattisesti yhden toimittajaryhmän työtä, kirjeenvaihtajuuksia. Joukkoviestintätutkimus ei ole ollut perinteisesti kiinnostunut yksilökohtaisesta tarkastelusta, koska yksilön merkitys on arvioitu vähäiseksi. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että sekä toimitustyön että ulkomaan uutisoinnin tutkimuksen kannalta olisi tärkeää tutkia myös yksilöitä, yksittäisiä toimittajia ja heidän työtään. Matkan varrella olen voinut asettaa kyseenalaiseksi myös joitakin journalismin tutkimuksen perinteisiä tutkimuskäytäntöjä, kuten "yhden tutkimusmenetelmän" -oppia sekä lyhyitä, alle kolmituntisia haastatteluja.

Tässä tutkimuksessa mediahistoriallisen tarkastelun päähuomio oli useiden eri joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismissa. Mediahistorian tut-

kimus on tähän mennessä hylkinyt sekä journalismia että useiden joukkoviestinten samanaikaista tutkimista. Kuitenkin vain vertailevan journalismin historian tutkimuksen kautta voimme todella ymmärtää journalismia, esimerkiksi arvioida, mikä nykyjournalismissa on uutta tai vanhaa, hyvää tai huonoa. Mielestäni mediahistorian tutkimusta olisikin entistä enemmän ohjattava journalismin historian tutkimuksen suuntaan.

Olen työssäni haastanut myös joitakin poliittisen historian tutkijoiden aiemmin tekemiä tulkintoja. Väitän, että dominoivien poliittisen historian tulkintojen seuraksi tarvitsemme lisää näkökulmia lähihistoriaan. Nähdäkseni empiirisen tutkimukseni tärkein anti onkin juuri uuden tarkastelutavan eli Moskovan-kirjeenvaihtajuus -näkökulman tuomisessa sekä kansainvälisen politiikan/poliittisen historian että journalismin, etenkin ulkomaan uutisoinnin, tutkimukseen.

Tutkimuksen yksi tärkeä anti voi olla myös se, että se toimii julkisen keskustelun käynnistäjänä.